

фінансової безпеки, який відображається кількісним та якісним детермінованим характеристикам фінансового стану, що забезпечує стабільну захищеність пріоритетних фінансових інтересів установи від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, параметри якої визначаються на основі фінансової філософії і створюють необхідні передумови бюджетно-фінансової підтримки стійкого зростання в поточному і перспективному періодах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Економіка підприємства : підруч. / за ред. С. Ф. Покропивного. — [2-ге вид., перероб. та доп.]. — К. : Вид-во КНЕУ, 2001. — 528 с.
2. Економіка підприємства : підруч. / [за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Г. Мельника]. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. — 648 с.
3. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. — К. : Ельга, Ника-Центр, 2009. — 784 с.
4. Корпоративное управление крупным промышленным комплексом : учеб. пособ. для вузов / [Лысенко Ю. Г., Андриенко В. Н., Беликова Т. Ю. и др. ; под общ. ред. Ю. Г. Лысенко и В. Н. Андриенко]. — Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2010. — 327 с.
5. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003, № 964-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15/ed20110907>.

REFERENCES

1. Pokropivnyi, S.F. (2001), *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Melnik, L.G. (2004), *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics], textbook, VTD “Universitetska kniga”, Sumi, Ukraine.
3. Blank, I.A. (2009), *Upravlenie finansovoy bezopasnostyu predpriyatiya* [Financial Management Enterprise Security], Izd. “Elga”, “Nika-Center”, Kyiv, Ukraine.
4. Lyisenko, Yu.G., Andrienko, V.N., Belikova, T.Yu. et al. (2010), *Korporativnoe upravlenie krupnym promyshlennym kompleksom* [Corporate Governance large industrial complex], total for high schools, “Yugo-Vostok, Ltd”, Donetsk, Ukraine.
5. “The National Security of Ukraine”: Law of Ukraine of 19.06.2003, № 964-IV, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15/ed20110907> (access January 7, 2015).

УДК 35.086

ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ ЯК ГАРАНТІЇ ЇЇ БЕЗПЕКИ

Шевченко Т.Г., к.і.н., доцент, Одинець О.С.

*Запорізький національний університет
Україна, 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66*

tarasgryg@mail.ru

Поглиблено системний аналіз причин швидкого розповсюдження криз і млявого подолання їх наслідків в Україні. Саме такому перебігу подій сприяли особливості не суверенного, неринкового розвитку соціального капіталу і людського потенціалу до 1991р., слабкість відповідних державних інституцій, високий рівень злочинності, запізнення в прийнятті ефективних рішень для покращення ситуації в умовах боротьби з тіньовою економікою, подолання соціальної нерівності, відновлення довіри суспільства до влади, яка тільки розпочинає боротьбу з корупцією. Зроблені висновки про необхідність найшвидшого прискорення розвитку малого та середнього бізнесу, зниження рівня його оподаткування. Обґрунтована необхідність постійного та систематичного підвищення глобальної конкурентоспроможності країни, її галузей, особливо науки та освіти. Розкриті шляхи використання

досвіду країн, де вплив криз виявився майже не відчутним або де вони успішно долаються завдяки своєчасній допомозі банкам, галузям економіки, підвищенню ефективності боротьби з корупцією, пошквалюванню роботи Центрів Оцінки, впровадженню системи «Електронного уряду» та іншим заходам. Необхідно послідовно формувати в Україні нову політичну еліту, здатну здійснювати державне регулювання економіки в умовах глобальної конкуренції. Зусилля цієї еліти повинні бути сфокусовані насамперед на скороченні соціальної нерівності, величезних нецільових витрат, що забезпечить зниження інфляції та реанімує банківське кредитування. Повинні бути виключені випадки списання сум несплачених податків та штрафних санкцій боржників бюджету, вибіркового застосування до неефективних підприємств процедури банкрутства. У розвинених країнах послідовно втілюється в життя принцип невідворотності покарання за недотримання прийнятих норм поведінки. Ці заходи сприяють вихованню стриманості в споживанні, забезпеченню бездефіцитності бюджетів, сприяють скороченню державного боргу, створенню стимулюючих пакетів, резервних регіональних фондів. У Канаді не довелося рятувати жодного великого банку. Більшість французьких банків систематично приносять прибутки.

Ключові слова: криза, паніка, кредити, корупція, довіра, фінансова безпека, конкурентоспроможність, продуктивність, влада, капітал, інфляція, бізнес, системність, культура.

Шевченко Т.Г., Одинец О.С. **ОБОСНОВАНИЕ НЕОБХОДИМОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СТРАНЫ КАК ГАРАНТИИ ЕЕ БЕЗОПАСНОСТИ / Запорожский национальный университет, Украина**

Углублен системный анализ быстрого распространения кризисов и медленного преодоления их последствий в Украине. Именно такому ходу событий способствовали особенности несuverенного и нерыночного развития социального капитала и человеческого потенциала до 1991 г., слабость соответствующих государственных институтов, высокий уровень преступности, запаздывание в принятии эффективных решений для улучшения ситуации в условиях борьбы с теневой экономикой, преодоления социального неравенства, восстановления доверия гражданского общества к власти, которая только начинает борьбу с коррупцией. Сделаны выводы о необходимости быстрого ускорения развития малого и среднего бизнеса, снижения уровня его налогообложения. Обоснована необходимость постоянного и систематического повышения глобальной конкурентоспособности страны, её отраслей, особенно науки и образования. Показаны пути использования опыта стран, где влияние кризисов выявилось почти неощутимым или где они успешно преодолеваются благодаря своевременной помощи банкам, отраслям экономики, повышению эффективности борьбы с коррупцией, оживлению работы Центров Оценки, созданию системы «Электронного правительства» и другим мерам. Необходимо последовательно формировать в Украине новую политическую элиту, способную осуществлять государственное регулирование экономики в условиях глобальной конкуренции. Усилия этой элиты должны быть сфокусированы прежде всего на сокращении социального неравенства, огромных нецелевых затрат, что обеспечит снижение инфляции и реанимацию банковского кредитования. Должны быть исключены случаи списания сумм неуплаченных налогов и штрафных санкций должников бюджета, избирательного применения к неэффективным предприятиям процедуры банкротства. В развитых странах последовательно проводится в жизнь принцип неотвратимости наказания за несоблюдение принятых норм поведения. Эти меры способствуют воспитанию сдержанности в потреблении, обеспечению бездефицитности бюджетов, сокращению государственного долга, созданию стимулирующих пакетов, резервных региональных фондов. В Канаде не пришлось спасать ни один крупный банк. Большинство французских банков систематически приносит прибыль.

Ключевые слова: кризис, паника, кредиты, коррупция, доверие, финансовая безопасность, конкурентоспособность, производительность, власть, капитал, инфляция, бизнес, системность, культура.

Shevchenko T.G., Odinets A.S. **BASING OF NECESSARY OF COMPETITIVENESS OF COUNTRY AS GUARANTEEING OF HER SECURITY / Zaporizhzhya National University, Ukraine**

Systematic analysis of rapid spread of crises and slow overcoming their consequences in Ukraine is depended. Features of non-sovereign and non-market development of social capital and human potential until 1991, the weakness of the relevant state institution, high level of crime, the delay in the adoption of effective solutions for improving the situation in the fight against the shadow economy, overcoming social inequality, recovery confidence in the emerging civil society to the government, which is just beginning to fight against corruption contributed namely such cause of events. Conclusions about the rapid jump necessity of small and medium businesses development, reducing the level of its taxation are done. The necessity of a permanent and systematic country global competitiveness increase, its industries especially science and education is found. The ways of using the experience of countries were the impact of the crisis revealed the almost imperceptible or where they successfully overcome thanks to the timely assistance to bank branches of the economy, improve the efficiency of the fight against corruption revitalize the work of the Assessment Centres, creating a system of "Electronic Government" and other measures are shown. It is necessary for Ukraine to consistently form a new political elite capable of state-regulated economy under conditions of global emulation. The politicians' efforts should be focused on decreasing social inequality and reducing huge inexpedient expenses – these urgent measures will cut inflation and provide reanimation of the bank credit system. The state officials should take care of partial

dismissing non-paid taxes and uplifting penalty sanctions from budget debtors, they must carefully select ineffective enterprises and practice their bankruptcy. In economically developed countries the principle of imminent punishment for non-observance of generally accepted norms of behavior functions as a universal necessity both in social and economic relations. This principle promotes restraint in consuming, entailing no deficit in the budget, curtailment of the state debt, foundation of stimulation packets and national reserve funds. As a result, the majority of French banks are profitable, and Canada's government hasn't had to save a single major bank in the country.

Key words: crisis, panic, credits, corruption, trust, financial security, competitiveness, productivity, power, capital, inflation, business, system, culture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема подолання криз та їх наслідків для України, як і для більшості країн з перехідною економікою, є надзвичайно актуальною. Водночас вона є дуже складною і в теоретичній, і в практичній площинах, бо її сприйняття, усвідомлення й вирішення залежать від вміння найбільш системно враховувати результат взаємодії та взаємозалежності багатьох факторів, і не лише економічних, а й геополітичних, психологічних, правових, культурологічних, історичних, управлінських та багатьох інших.

Нині економічне і соціальне піднесення будь-якої країни базується на засадах розвитку науки і техніки, підкріплених довірою внутрішніх та зовнішніх інвесторів, успіхів талановитого і морального державного та корпоративного менеджменту, підтримкою малого та середнього бізнесу, громадянського суспільства, здатного вивчати і наполегливо впроваджувати досвід країн, які посідають високі місця в рейтингах глобальної конкурентоспроможності та галузевих рейтингах відповідних агенцій. Скоординована, узгоджена дія всіх зацікавлених структур та осіб здатна забезпечити системність у діях, отримувати синергійний ефект від них навіть у найскладніших форсмажорних обставинах сьогодення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні існує велика кількість наукових досліджень в галузі вивчення шляхів забезпечення конкурентоспроможності країни як гарантії безпеки та сталості її економіки, зокрема таких відомих вчених, як О. Грибановський, О. Нікішев, В. Юрчишин, О. Ларін, Ю. Лубкович, М. Стріха. Значна кількість вітчизняних науковців присвятили свої праці фінансовим, інвестиційно-інноваційним, соціальним проблемам підвищення конкурентоспроможності країни. Серед них А. Гальчинський [1], Т. Мое [2], А. Блинов [3], Н. Івченко [4], В. Медведєв [5], А. Гончаренко [6], О. Салей [7], Ю. Пахомов [8], Г. Арвеладзе [10], О. Крамеренко, О. Руденко, О. Петренко, Л. Івасюк, Л. Шавалюк, Л. Виговська, Т. Жавжарова та інші. Проблеми, пов'язані з антикризовою оперативністю, експансією секторів світових ринків, розглянуті в працях Є. Дубогриза, О. Ковтун, М. Поллока, О. Коновалова, Ю. Портера та інших.

Проведені науковцями дослідження є достатньо ґрунтовними, однак, враховуючи погіршення стану економіки України протягом 2013-2014 рр., зумовлене зволікання зі структурними реформами, нестабільністю політичної ситуації в країні, впливом світової економічної депресії, доречно провести подальший поглиблений, системний аналіз сучасних тенденцій конкурентоспроможності України та інших країн.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Стаття має за мету узагальнення й наукове осмислення причин швидкого розповсюдження криз, їх затяжного характеру в Україні, розкриття шляхів вивчення і використання досвіду країн, де вплив криз виявляється майже невідчутним або де вони успішно долаються завдяки підвищенню їх фінансової безпеки та конкурентоспроможності за рахунок прогнозування, системного, своєчасного і швидкого врахування висновків таких наук, як теорія фінансів, проектне фінансування, міжнародний і тайм-менеджмент, організація та управління витратами, контролінг, теорія соціального та людського капіталу, інтелектуальна власність, соціологія, психологія, політологія, право.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Внаслідок історичної обумовленості розвитку соціального капіталу і людського потенціалу України (моральності, освіченості, релігійності, рівня злочинності, культури і та ін.), а також слабкості відповідних державних інституцій уже в перші роки незалежності 1 млн. її громадян стали жертвами ділків та власної тяги до поживи: їхні гроші поглинули фінансові, «піраміди». «Зелену вулицю» трастам дали на найвищому державному рівні. У березні 1993 р. Кабінет Міністрів видав Декрет про довірчі товариства, який не обумовлював необхідності ліцензування валютних та довірчих операцій. Жоден державний орган не опікував трасти, не контролював подальшу долю грошової маси, яка надходила від населення. Лише в червні 1995 р. Кабінет Міністрів України (КМУ) прийняв постанову «Про недоліки в роботі довірчих товариств», яка доручала органам влади усіх рівнів перевірити діяльність трастових компаній. Українські суди за «трастові» злочини засудили лише 17 шахраїв другого ешелону. Організатори ж зникли завдяки корупції, зв'язкам між злочинцями і владою. Жертви 7-ми найбільших «пірамід» втратили \$ 540 млн.

Злочини у фінансовій сфері – пограбування фінансово-кредитних установ, розкрадання майна підприємств та громадян, незаконне вивезення грошей за кордон (насамперед в офшорні зони), шахрайство «пірамід», схожих на викритий у 2007 р. в Києві «Еліта-Центр», який ошукав інвесторів житлових будинків на 400 млн. грн. – поширені і донині. Перша хвиля фінансової кризи наближалася до України більше року і не була помічена ні більшістю банкірів, ні владою України. Її початок був обумовлений низькими процентними ставками і політичним сприянням видачі іпотечних кредитів позичальникам з низькою платоспроможністю у США, які призвели до виникнення «міхура» на ринку нерухомості. Влітку 2007 р. «критична маса» позичальників – після переходу на підвищені процентні ставки – не змогла сплачувати свої борги. Крах на ринку subprime – облігацій у липні коштував США 9% ВВП. Восени іпотечні банки вимушені були списувати велику кількість кредитів і продавати нерухомість з аукціонів. При панічних настроях населення такі продажі стають проблематичними, як і повернення вкладених коштів. Довіра між банками впала, інвестиції у будівництво припинились, а споживачі скоротили витрати. На початку 2008 р. США сповзли в рецесію, яка завдяки ефекту доміно поширилась на інші країни. Зростання списань в усьому світі перетворило кризу ліквідності в кризу платоспроможності. Банки практично не надавали один одному кредити. Проценти на міжбанківському ринку різко зростали, як і витрати підприємств та споживачів. Восени 2008 р. сталося найбільше в історії банкрутство – американського інвестиційного банку Lehman Brothers. Хвилювання на фінансових ринках зросло.

Грошові потоки вичерпалися. Банки обмежили видачу кредитів. Відчутне зниження процентних ставок центробанками не зупинило вільного падіння світової економіки. Її охопила криза довіри. Підприємства поширили анулювання своїх замовлень, вкладники – зняття грошей з депозитних рахунків. Цей процес охопив і Україну. За 2002-2007 рр. її фінансова система за питомою вагою обсягу банківських активів у ВВП – 97% – досягла рівня розвитку постіндустріальних країн. Однак цей рівень у вітчизняній економіці не мав солідного підґрунтя, бо спирався насамперед на приплив капіталу з-за кордону: до кінця 2008 р. іноземний борг банківської системи наблизився до \$ 40 млрд. Знесило її й вилучення НБУ навесні 2008 р. кількох десятків мільярдів гривень в процесі здійснення операції «боротьби з інфляцією». 26 вересня вкладники Промінвестбанку вилучили з рахунків більше 300 млн. грн. 29 вересня НБУ перерахував йому перший з п'яти мільярдів гривень стабілізаційного кредиту, але погасити паніку в банківській системі не вдалося. Промінвестбанк виявив неспроможність повернути вкладникам депозити. НБУ вводить у нього тимчасову адміністрацію і мораторій на видачу вкладів. Українці скуповують іноземну валюту. Курс гривні падає на 90%. Поширюються чутки про суверенний дефолт України.

Якби НБУ на початку жовтня надав банку рефінансування, масштабної кризи в Україні не було б. Таке припущення підтверджує досвід Росії, Центробанк якої надав найбільшим 130 банкам беззаставне кредитування від 5 тижнів до півроку. Динаміка відтоку депозитів у жовтні там була такою ж, як і в Україні, але в кінці грудня гроші з банків перестали забирати, а в січні почався їх приплив при знеціненні рубля на 20%. Цей своєчасний захід відновив ліквідність системи і допоміг впоратися з першою хвилею кризи. В Україні ж такій оперативності заважає те, що будь-який кредит НБУ надає виключно під забезпечення. Інші центробанки дають бланкові кредити, а це зберігає час: на узгодження документів, реєстрацію застави в НБУ витрачається 2 місяці. За цей час проблеми лише накопичуються, і на стабілізацію роботи банків потрібна вже більша сума кредиту терміном не менш як на три роки. Тому приплив вкладів населення відчувся лише в жовтні 2009 р. (2,1 млрд. грн.). Україна була вимушена рятуватися від загрози неплатоспроможності за рахунок зовнішніх запозичень. У листопаді 2007 р. МВФ схвалив дворічну програму кредитування на \$ 16,4 млрд.

Пік другої хвилі кризи припадає на зиму 2008/2009 рр. Високі процентні ставки примусили підприємства припинити інвестування. Світ пережив найбільшу рецесію з часів Великої депресії. Безробіття в Україні сягнуло 930 тис. осіб. У розвинутих країнах оперативно були задіяні інструменти очищення вірусних боргів та рекапіталізації банків. Проблеми рецесії найшвидше обговорили в Голландії – за 6 годин (в Україні обговорення тривало більше року). Уряди підготували програми допомоги. У США Конгрес схвалив пакет допомоги банкам у \$ 700 млрд. Відтік грошей з банківських систем більшості країн був швидко припинений (в Україні він тривав до листопада 2009 р.). Політики провідних країн активізували боротьбу з безробіттям. Не дочекавшись політичних успіхів, електорат Японії домігся поразки ліберально-демократичної партії, яка керувала країною 55 років. У більшості країн розробили плани стимулювання державних витрат – надрукували і роздали гроші з відповідним збільшенням державних боргів. В Україні з початком кризи тимчасові адміністрації від НБУ відвідали кожен дев'ятий український банк. Однак лише для трьох із них знайшли реальних інвесторів – «Промінвестбанк», «Національний кредит» і «Арма». Ще три стали банкрутами, стільки ж – рекапіталізованими, які для відновлення нормальної діяльності потребували додаткових грошей та повернення боргів. Збитки решти банків за 8 місяців 2009 р. наблизились до 30 млрд. грн. Практично на таку суму – 31 млрд. – надрукував гривень НБУ з квітня по жовтень цього ж року. Банки були вимушені реструктуризувати свої борги перед іноземними кредиторами та позички, видані фізичним і юридичним особам. Уряд заклав у бюджет 44 млрд. грн. на рекапіталізацію фінансових установ. Навесні 2009 р. країни G20 прийняли рішення збільшити грошові вливання і реформувати світову фінансову систему. Уряд України придбав близько 90% акцій РодовідБанку, Укргазбанку та банку «Київ». Центробанки США та Великобританії купили держоблігації і закачали величезні гроші в економіку. Однак банки багатьох країн утримались від видачі кредитів і зазнавали збитків, формуючи резерви (чисті збитки української банківської системи у січні – серпні 2009 р. склали 20,5 млрд. грн.). Восени проблема небажання банків цих країн видавати кредити через ризики неплатоспроможності та браку власного капіталу висунулася в світі на перший план. На самміті G20 у Пітсбурзі було порушене питання про створення світового уряду, який буде реалізовувати рішення «Великої двадцятки».

Невідворотною для багатьох країн стала і третя хвиля кризи. Обумовлена вона була тим, що публічні грошові ін'єкції при державних інститутах, ослаблених корупцією, швидко опинялися на рахунках «коротких» і «швидких» грошей і лише в останню чергу потрапляли до пересічних громадян, які їх найбільше потребували: треба чекати кілька років до реального відтворення темпів зростання світової економіки насамперед за рахунок ефекту

мультиплікатора – через збільшення доходів населення по мірі усвідомлення ним необхідності збереження часу, всіх інших ресурсів завдяки включенню в різні форми венчурного, інноваційного – спочатку малого, а потім і середнього бізнесу. Корупцію ж на всіх рівнях влади породжує насамперед контрабанда, яка дає можливість мати 20-кратний прибуток. Колосальні втрати відчуває державний бюджет. Кошти від контрабанди потрапляють в злочинні й терористичні організації.

Під час третьої хвилі регулятори разом з банками визначили, кого та за яких умов кредитувати, мінімізуючи ризики. Мораторій на дострокове вилучення депозитів з банків ввели лише кілька країн, у тому числі й Україна – внаслідок тотальної недовіри населення до влади і фінустанов. Банки могли на той час розраховувати на довіру лише 1,3% українців. Трохи більше 9% громадян ще не остаточно в них розчарувалися. Через стійку недовіру населення до недержавних пенсійних фондів і відсутність стимулів для роботодавців, які бажають платити пенсійні внески на користь своїх працівників, греко-католики України у липні 2008 р. зареєстрували свій пенсійний фонд «Покрова». Гроші вкладників вони мають намір інвестувати тільки в ті види бізнесу, що не суперечать основам християнської моралі. Відновлення банківської, грошово-кредитної та фінансової систем можливе не раніше 2024 р. за умови припливу зарубіжних кредитів та їх трансформації в кредити для населення, підприємств, а особливо – малого й середнього бізнесу (згідно з прийнятим у другій половині 2014 р. законодавством статутний капітал банків повинен стати більшим за 500 млн. грн. до 11.07.24 р.). У червні 2014 р. за індексом «БігМака» гривня була найбільш недооціненою валютою світу.

У 2009 р. бізнес-клімат України в рейтингу Doing Business піднявся лише на 4 позиції, займаючи 142-ге місце – з 183-х можливих – між Гондурасом та Сирією. Лідером рейтингу четвертий рік поспіль став Сінгапур: тут можна отримати дозвіл на будівництво та реєструвати власність через Інтернет. Завдяки сприятливому бізнес-клімату в цій країні за фактичної відсутності орних земель навіть продукти набагато дешевші за українські, і не лише за чинниками тепла, моря та умовами клімату. До десятки реформаторів потрапила й Білорусь, перемістившись з 88-го на 7-ме місце: тут відмовилися від вимоги до мінімального капіталу; дозволу, який підприємці отримували в органах внутрішніх справ; нотаріального засвідчення копій документів, потрібних для реєстрації бізнесу, а також об'єднали 4 реєстраційні процедури в одну. За оцінкою Всесвітнього банку, ці нововведення дозволяють заощадити місцевому бізнесу більш як \$ 20 млрд. щорічно. Максимально пом'якшила вимоги до початкового капіталу фірм Німеччина: його розмір тут зменшили з € 25 тис. до € 1 тис.

За даними іншого рейтингу Doing Business рівень оподаткування в Україні – один з найбільших. Сплачуючи податки, компанії перераховують у бюджети 57,2% доходу (в розвинутих країнах – на третину менше). За показником податкового тиску, який враховує кількість обов'язкових платежів, час на їх адміністрування та рівень оподаткування, Україна посідає 181-у позицію з 183-х. На 96-му місці з 189 країн світу знаходиться Україна і в рейтингу «Ведення бізнесу-2015» за простотою ведення бізнесу. Агенція Bloomberg розробила рейтинг найбільш перспективних маржинальних ринків, які поступаються країнам, що розвиваються, за розмірами, рівнем розвитку та ліквідності. У ньому Україна посідає передостаннє, 18-те місце – між Аргентиною та Венесуелою. Вона використовує 4-5% своїх ресурсів, тобто повинна бути у 20-25 разів багатшою, ніж є зараз. У рейтингу економічних свобод Україна у 2006 р. посідала 125-те місце у світі, розташувалась між Нігером та Мавританією, а за ступенем корумпованості опинилась на одному рівні з Гондурасом. Свобода підприємництва в нашій країні оцінена у 60,9 бала із 100 можливих.

Несприятливі порівняно з іншими країнами умови ведення бізнесу обумовлюють низьку загальну продуктивність праці – ВВП у розрахунку на одного працюючого з урахуванням

паритету купівельної спроможності. Якщо взяти цей показник у США за 100%, то в Швеції він дорівнює 81%, у Канаді – 80%, Іспанії – 75%, Польщі – 43%, Росії – 31%, а в Україні – лише 16%. Щоб їй хоча б зберегти до 2020 р. темпи зростання ВВП на рівні 1998-2007 рр., треба підвищити продуктивність праці в середньому на 7,5% за рік і збільшити її у 2,6 разу. Це дозволить трансформувати більший обсяг доданої вартості в модернізацію потужностей, підвищення якості продукції та послуг, зниження цін на них, а на цій основі зробити країну більш конкурентоспроможною на світових ринках.

Очевидно, що такі зрушення потребують системної, злагодженої роботи влади і бізнесу. Однак саме влада України з 1996 р. посідає одне з перших місць у світі за питомою вагою витрат на своє утримання: вони склали 34% від ВВП, тоді як у країнах, що розвиваються – 27-30%, державах Заходу – 22-25%. Із тих пір ці витрати суттєво зросли, а на утримання Секретаріату Президента СП України з 2005 р. до 2010 р. – більш як удвічі. Влада за 23 роки виявила неспроможність прийняти базові для соціально орієнтованої ринкової економіки закони про непотизм (кумівство), люстрацію (вивільнення державних служб від людей з небажаною поведінкою), гендерну рівність, оподаткування нерухомості, публічний контроль показників нерівності розподілу доходів і багато інших через втрату при цьому нинішніх надмірних і нерелевантних, насамперед корупційних, надходжень. Конвенція ООН проти корупції, затверджена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 21.11.2003 р., розглядає непотизм як складову корупції. Він сприяє тому, що в Україні довго розробляються, важко і неповною мірою здійснюються, а потім ще й пробуксовують навіть найважливіші реформи – земельна, житлова, банківська, адміністративно-територіальна та особливо судова, яка повинна забезпечувати дію формалізованих правил незалежно від того, хто їх порушує. Ще недостатньо розвинене громадянське суспільство, яке б мусило допомагати засобам масової інформації, громадянським об'єднанням – таким як «Антирейдерський союз підприємців України», «Антиколекторське бюро України» – вести ефективну боротьбу з непотизмом та корупцією висвітленням реальних фінансових потоків. Скорочує можливості для корупції і такий спосіб спілкування з чиновниками, як «Електронний уряд» (e-gov) – надання громадянам інформації та послуг усіх державних органів через інтернет. E-gov впроваджено у Сингапурі та Естонії, частково – в Англії, Франції, Південно-Африканській Республіці, Австралії, Бразилії та Ірландії, у багатьох інших країнах.

Екс-голова СБУ І. Смішко підкреслює, що абсолютна більшість нині діючих державних чиновників позбавлена компетентності та професіоналізму, системного мислення, елементів глибинної, загальнолюдської культури. Із цим пов'язане банкрутство політичного керівництва України, наслідком якого стало катастрофічне падіння рівня довіри її громадян та закордонних інвесторів до усіх без винятку інститутів державної влади в країні. У таких умовах не дає віддачі приватизація великих підприємств. Як наслідок недієздатності держави поширюється рейдерство – силове захоплення компаній «невідомими» особами, нерідко при підтримці та сприянні державних службовців. Україні треба формувати нову, справжню політичну еліту, здатну здійснювати державне регулювання економіки в умовах глобальної конкуренції і конкуренції з країнами СНД, у тому числі й найближчими сусідами. За даними Міжнародної організації Transparency International, в рейтингу корумпованості країн за 2007 р. Україна, Росія та Білорусь знаходились відповідно на 118-му, 143-му та 150-му місцях. Країни з найнижчим рівнем корупції – Данія, Фінляндія, Нова Зеландія, Сингапур, Швеція, Іспанія, Швейцарія, Канада та Норвегія, а також Чехія, Угорщина, Естонія, Латвія, Литва, Польща (61-ше місце). Експерти вважають, що бюрократія цих країн усвідомила свої завдання і сформувала дієздатні держави, які готові успішно конкурувати в умовах світової глобалізації, нарощуючи додану вартість та протидіючи розкраданню майна і коштів. Сприяє цьому майже 60-річний досвід функціонування в таких країнах Центрів Оцінки (Essessment Centres), які практикують і вдосконалюють методи виявлення людей, здатних швидко

навчатися необхідним навичкам роботи зі складним обладнанням, маючи при цьому потенціал для розвитку і управління процесами та людьми. Нині поширені два типи Центрив: для прийняття простих рішень (брати чи не брати на роботу, просувати по службі чи ні) та для діагностики сильних сторін співпрацівників і галузей, а також їх розвитку.

Перша причина розкрадання в Україні – величезна соціальна нерівність в країні загалом (місячні зарплати президентів країн у 2008 р. були більшими, ніж середня зарплата вчителів, в Литві – у 3,5 разу, в США – у 6 разів, в Україні – у 30 разів). Друга причина – величезні нецільові витрати чиновників усіх рівнів, які охопили найдрібніші сфери життя і зросли з 2000-го по 2008-й р. у 8 разів, сягнувши – за даними Рахункової палати – 19 млрд. грн. Зниження ж державних витрат допоможе зменшити інфляцію та реанімувати банківське кредитування. Третя причина – також за даними Рахункової палати – безрозмірна корупція, яка тільки при здійсненні державних закупівель не на конкурсній основі (а цього вимагає ст. 92 Конституції України) у 2008 і 2009 рр. завдало збитків Державному бюджету на суму близько 169 млрд. грн. Четверта причина – списання або розстрочки керівництвом держави сум несплачених податків, пені та штрафних санкцій бюджетних боржників. У листопаді 2005 р. Президент України В. Ющенко зробив такі оборотки. Податкова амністія і до цього неодноразово проголошувалася актом «доброї волі» держави стосовно бізнесу та не приносила ніякої користі. Безпорадні підприємства накопичували нові борги, а їхніх керівників сумлінні платники податків почали називати членами українського клубу елітних боржників. Ігнорування імперативної, виховної функції фінансів збільшувало кількість тих, хто мінімізував податки або зовсім переставав їх сплачувати. Державна податкова адміністрація (нині Фіскальна служба) не надавала дані про компанії, яким пробачили або відтермінували борги перед бюджетом, ні Рахунковій палаті, ні Міністерству фінансів. У 2014 р. Рахункова палата і Антимонопольний кабінет взагалі не працювали. Йдеться про суми більші, ніж 14 млрд. грн. щорічно. Процедура банкрутства, покликана оздоровити або й ліквідувати фінансово неспроможні компанії, застосовується надто вибірково. Крім того, держава з року в рік бере на себе нереально високі соціальні зобов'язання, а це обертається для підприємств посиленням фіскального навантаження. Замість того, щоб здійснити ревізію вітчизняного податкового законодавства, всі ці роки влада вибірково надавала преференції то одним, то іншим фаворитам, ранжуючи їх за галузевими або територіальними ознаками. Інші також із збитками не залишаються, маючи сподівання, що рано чи пізно держава, відчуваючи провину за надмірно високі податки, знову проявить свою щедрість і забуде про колись не сплачені кошти.

Вищі урядові чиновники дозволяють державне шахрайство на очах вітчизняних та іноземних інвесторів. Після кількох суперечливих рішень і чергового провалу приватизації Одеського припортового заводу в жовтні 2009 р., а також неповернення учасникам конкурсних внесків у сумі 800 млн. грн. важко повірити обіцянкам гарантувати безпеку зарубіжному й вітчизняному капіталу. У той же час у кожній із розвинутих країн стимулюючим фактором підвищення відповідальності кожного за стан публічних фінансів і добробут суспільства вважають розуміння незворотності покарання за неналежне ставлення до затверджених норм поведінки. У Канаді найменші (з точки зору громадянина України) порушення водіїв карають на рівні наших найтяжчих: \$ 200 за незакріплений пасок, \$ 120 – за викинуті з машини недопалки. За накопичення несплачених штрафів стягнуть \$ 15000. Це псує репутацію людини в державних та фінансових установах: усі вчинки, які свідчать про безвідповідальність особи, заносять в єдину базу даних з адекватними наслідками щодо кредитування, влаштування на роботу тощо. В Україні відсутність такої системи виховує безвідповідальність. Дослідження соціологів свідчать: в Україні серед клієнтів банків, що беруть кредити, 15-20% шахраїв, які не планують їх повертати.

На цьому тлі дуже повчальним є досвід країн, де вплив світової фінансово-економічної кризи виявився майже невідчутним. У Канаді рецесія виявила себе пізніше, ніж в усіх інших розвинутих країнах, а прогнозований показник падіння економіки склав лише 1,6% (у порівнянні з 2,4% у США або 2,8% – у Великобританії). Банки ж (з яких у більшості країн і почалася криза) продовжують приносити прибуток. Восени 2008 р. експерти Всесвітнього економічного форуму визнали канадську банківську систему найздоровішою у світі. За Канадою в реєстрі лідерів – Швеція, Люксембург, Данія та Австралія, (США та Великобританія «провалилися» з першого десятку одразу в п'ятий). Жоден канадський банк не потребує допомоги від платників податків. Відносно добре почувають себе тут і страхові компанії. З початку іпотечної кризи, яка розпочалась влітку 2007 р., «велика п'ятірка» канадських банків заробила \$ 18,9 млрд., а за цей же час найбільші американські банки втратили більше \$ 37 млрд. (причому близько 800 іпотечних банків не дожили до 2009 р.). Аналогічною є ситуація й у Великобританії. Уряди обох країн закачали в банки величезні суми. У Канаді не тільки запустили програму викупу в банків застрахованих іпотек на \$ 156 млрд. – щоб банки могли продовжувати конкурувати з іноземними фінустановами, накачаними державними грошима. Такі результати експерти пояснюють насамперед традиційно консервативною політикою канадських банків, жорстким державним регулюванням у фінансовій сфері та соціально орієнтованою фіскальною політикою. В іпотечній сфері вони надавали кредити більш стримано, ніж у США та у Великобританії. Розміри премій, які отримують канадські банкіри, скромніші, ніж у США, Великобританії та Україні. Консерватизм тут притаманний не лише банкам, а й господарствам: культурний підхід до споживання і заощаджень тут більш збалансований, ніж у США. Якщо ж банки виявляли схильність до більш агресивної політики, їх вчасно зупиняла жорстка регуляторна система на чолі з Офісом супер-інтенданта фінансових установ. Закон обмежує і банкірів, і позичальників: канадцям складніше уникнути виплат за іпотекою, оскільки банк може вилучити, крім житла, й інші активи.

Друга особливість канадської економіки, яка забезпечила уникнення потрясінь, – жорстка бюджетна політика, прийнята після рецесії 1990-1991 років. Двадцять років Канада живе в бездефіцитному бюджеті, послідовно скорочуючи чистий державний борг, який нині не перевищує 20% ВВП. Традиції попередньої правлячої партії, які примушували мати в запасі не менш як \$ 2,4 млрд. бюджетного профіциту, були порушені лише у 2009-му фіскальному році, коли дефіцит бюджету склав 2,4% ВВП. Були створені стимуляційні пакети на 2009 та 2010 рр. – \$ 24 та \$ 22 млрд. відповідно. Близько половини цих сум пішло на розвиток інфраструктури – будівництво мостів, шляхів, прикордонних переходів, ліній ширококутового Інтернету, на оновлення технологічної бази системи охорони здоров'я. Пакет має і позабюджетну складову: всього канадський уряд запланував на протязі двох років виділити на програму економічного стимулювання близько \$ 52 млрд. У квітні 2011 р. криза відступила. Цьому сприяли і власні резервні фонди провінцій. Загалом Канада виконала рекомендації МВФ і виділила 2% ВВП на антикризові заходи.

Не довелося рятувати від краху жоден великий банк і французькому уряду – не кажучи вже про рекапіталізацію або націоналізацію. Банки Франції також втратили багато грошей, але більшість банків, як і зазвичай, приносять прибуток. Цьому сприяє жорстке державне регулювання фінансової сфери: правила капіталізації банків тут жорсткіші, ніж передбачають міжнародні стандарти. Регулятор не рекомендує банкам надавати кредит, процентні виплати за яким будуть перевищувати третину доходу позичальника. Закон забороняє фінустановам надавати не підйомні для позичальника кредити, які призведуть його до банкрутства, і компетентні органи неухильно відправляють порушників до суду. Тобто субстандартні кредити, які спричинили іпотечну кризу в США, у Франції та Німеччині просто неможливі. Французькі банки й самі традиційно сповідують обережні підходи

кредитування. На іпотечному ринку Франції у 2007 р. борги склали, за даними Європейської іпотечної федерації, 34,9% ВВП країни, тоді як в Іспанії – 61,6%, Ірландії – 75,3%, Великобританії – 86,3%, в Ісландії – 121%. Населення також більш обережно бере і витрачає кредити, намагаючись збільшувати заощадження: сукупна заборгованість домогосподарств стосовно ВВП тут удвічі нижча, ніж у Великобританії або США.

Тривалість життя у Франції вища, ніж у США та Великобританії. Інтерес викликає і система вищої освіти з безкоштовним навчанням та відсутністю вступних іспитів. При цьому французька вища школа регулярно постачає країні та світу висококваліфікованих фахівців і управлінців.

Під час кризи багато країн послабили податкове навантаження. Австралія прийняла поправки до закону про оподаткування прибутку підприємств, які передбачають додаткову податкову знижку в розмірі 10% та 30%. У першому випадку знижка стосується малих підприємств, які з 13.12.2008 р. придбали активи вартістю більше 1 тисячі австралійських доларів, у другому – усіх інших підприємств у разі придбання активів у зазначений термін на суму більше 10 тисяч австралійських доларів. У Франції з січня 2009 р. перейшли з щоквартального відшкодування ПДВ на щомісячне. Фінляндія зменшила ставку цього податку з 17% до 12%. У Бельгії ставку ПДВ для витрат, пов'язаних із будівництвом нового житла, зменшено з 21% до 6%, причому ці платежі відстрочили для першого, другого та третього кварталів 2009 р., а фінансові санкції та пеню було скасовано. У Китаї ставку ПДВ для малих підприємств на початку 2009 р. зменшено з 6% до 3%, а норми його відшкодування з 1 лютого збільшено. Це дозволило залишити в розпорядженні підприємств текстильної промисловості додатково 731 млн. доларів США. Такі дії влади – відчутна економічна та соціальна підтримка цієї галузі, у якій переважно працюють китайські жінки. В Угорщині з 2010 р. з метою перерозподілу податкового навантаження у бік більш заможного населення запроваджено податок на нерухомість. Ставка на нерухоме майно вартістю до 140 тисяч доларів США складає 0,25%, від 140 до 230 тисяч доларів США – 0,35%, для дорожчого майна – 0,5%. Нині цей закон суттєво доопрацьовують з метою включення до об'єктів оподаткування дорогих яхт, літаків, вертольотів та дорогих автомобілів. Запровадження податку на нерухомість в Угорщині – важливий приклад для України. Угорщина, як і Україна, у складні кризові часи значною мірою залежить від зовнішніх джерел фінансування. Отримання Угорщиною третього траншу з боку ЄС у сумі 6,5 млрд. євро на пряму залежало від виконання низки умов, однією з яких було запровадження податку на нерухомість.

В Україні, за даними World Bank Group та Price Waterhouse Coopers, рівень сплати податків бізнесом як відсоток від комерційного прибутку становить 58,4%. У Німеччині цей показник становить 50,5%, у Чехії та Естонії – 48,6%, у Фінляндії – 47,8%, у Литві – 46,4%, у Польщі – 40,2%, у Данії – 29,9%.

ВИСНОВКИ

Із метою відновлення суверенітету, територіальної цілісності країни, подолання бідності, покращення рівня життя людей шляхом забезпечення демократичної, економічної та гуманітарної трансформації суспільства і на цій основі вступу до ЄС в Україні слід поглиблювати, розширювати, та прискорювати (через допущене на 20-30 і більше років відставання) політичні, правові, економічні й соціальні реформи, які б наближали її до найконкурентоспроможніших країн світу, здатних залучати довгострокові інвестиції приватних інвесторів вагомими гарантіями по-справжньому демократичних, конкурентних виборів, сталої системи державної влади та абсолютного верховенства права. Сприятливі прискоренню таких реформ повинна свідомо і контрольована суспільством участь усіх його структур на кожному рівні управління в підвищенні конкурентоспроможності України.

Лідери держави, політики, представники бізнесу, профспілок, громадських організацій, науки та освіти зобов'язані підписати і виконувати Пакт про фінансову безпеку держави та конкурентоспроможність, визначивши основним стратегічним пріоритетом розвитку суспільства і держави нарощування національних конкурентних переваг у світовій економіці, політиці, науці та культурі, в охороні здоров'я кожної людини і природи взагалі, зниження рівня корупції та злочинності, у досягненні високих результатів за іншими критеріями розвитку, контрольованими Всесвітнім економічним форумом та Інститутом розвитку менеджменту в Лозанні. Наукова новизна – у виявленні системності таких аспектів феномену кожної кризи, як засіб підвищення безпеки та конкурентоспроможності країни:

- необхідність розробки національних, регіональних та галузевих програм підвищення обороноздатності, конкурентоспроможності, програм внеску в них кожної структури і кожного рівня управління (державного, регіонального, галузевого, громадського);
- забезпечення наукової обґрунтованості названих вище заходів комплексним урахуванням висновків системи наукових дисциплін, які вивчають економіку, право, екологію, суспільне життя та людину в органічній їх єдності та забезпечують емерджентність та отримання синергічного ефекту.

На думку авторів, подальші дослідження в цьому напрямку є дуже перспективними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальчинський А. Методологія аналізу економічної глобалізації: логіка оновлення / А. Гальчинський // Економіка України. — 2009. — № 1. — С. 4—5.
2. Моэ Т. Почему не финансовый кризис опасен для Украины? / Т. Моэ // Инвестгазета. — 2009. — № 41. — С. 43—44.
3. Блинов А. Не хотим быть «нерентабельным народом» / А. Блинов // Эксперт. — 2009. — № 39. — С. 46—50.
4. Ивченко Н. Мы ожидаем дальнейшего роста стоимости евро до уровня 1,52-1,53 долларов США / Н. Ивченко // Комментарии. — 2009. — № 40. — С. 11—12.
5. Медведева В. Должны жить лучше, чем в России / В. Медведева // Эксперт. — 2008. — № 14. — С. 39—43.
6. Гончаренко А. Новый заработок бюрократии / А. Гончаренко // Эксперт. — 2009. — № 14. — С. 15—18.
7. Салей Е. Дурные деньги / Е. Салей // Корреспондент. — 2009. — № 41. — С. 20—22.
8. Пахомов Ю. Стыдно быть богатым в бедной стране / Ю. Пахомов // Weekly UA. — 2010. — № 43. — С. 4—15.
9. Арвеладзе Г. Україна може бути у 25 разів багатше, ніж зараз / Г. Арвеладзе // Компаньон. — 2015. — № 3. — С. 22—24.

REFERENCES

1. Halchynsky, A. Myronets, I. M. (2009), "Analysis methodology of economic globalization: the logic updates", *Ekonomika Ukrayini*, no. 1, pp. 4-5.
2. Moe, T. (2009), "Why financial crisis isn't dangerous for Ukraine?", *Investgazeta*, no. 41, pp. 43.
3. Blinov, A. (2009), "Want not be "profitable people", *Ekspert*, no. 39, pp. 46-50.
4. Ivchenko, N. (2009), "We expect future growth the cost of the euro to US dollar level 1,52-1,53", *Kommentarii*, no. 40, pp. 11-12.
5. Medvedeva, V. (2008), "May live better, than in Russia", *Ekspert*, no. 14, pp. 39-43.
6. Goncharenko, A. (2009), "New earnings bureaucracy", *Ekspert*, no. 14, pp. 15-18.
7. Saley, E. (2009), "Stupid Money", *Korrespondent*, no. 41, pp. 20-22.
8. Pahomov, Yu. (2010), "It's a shame to be rich in pure country", *Weekly UA*, no. 43, pp. 4-15.
9. Arveladze, G. (2015), "Ukraine can be 25 times richer than now", *Kompanion*, no. 3, pp. 22-24.